

TADBIRKORLIK VA KICHIK BIZNES BOSHQARUVI

Satvoldiyeva Dildora Mashrabovna

Andijon viloyati Andijon shahar 1-son kasb-hunar maktabi

Tadbirkorlik va biznes asoslari fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda ma'rifatli bozor iqtisodiyotining muhim talabi - kam mehnat sarflagan holda, ko'proq va sifatli mahsulot ishlab chiqarish, kishilarning talab va ehtiyojlarini to'la qondirish va shu asosda foyda olishdan iborat. Bu borada ishlab chiqarish jarayoni asosiy xarakatlantiruvchi kuch - tadbirkorlardir.

Kalit so'zlar: Biznes, bozor iqtisodiyoti, mahsulot, menejer, marketing, kapital.

Tadbirkorlik (tadbirkorlik faoliyati bu- iqtisodiy foydadir) — o'z tavakkalchiligi ostida amalga oshiriladigan, mulkka egalik qilish, tovarlarni sotish, ishlarni bajarish yoki xizmatlar ko'rsatishdan muntazam ravishda daromad olishga qaratilgan mustaqil faoliyat sanaladi. Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslar, agar qonun hujjatlarida boshqacha tartib nazarda tutilgan bo'lmasa, qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ushbu lavozimda ro'yxatdan o'tkazilishi kerak[1]. Tizimda foyda keltirmaydigan tovarlarni sotish kabi ishlarni bajarish yoki xizmatlar ko'rsatishning alohida hollari tadbirkorlik hisoblanmasligi aniq. Tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun tadbirkorning o'zi tomonidan, tashqaridan jalb qilingan mulklar ya'ni nomoddiy aktivlari va mehnat resurslari ham qo'llanilishi lozim. Sarflagan mablag'lar o'zini qoplashiga, ishlab chiqarilgan narsa foyda bilan sotilishiga kafolat yo'q. Bu mulkni to'liq yoki bir qismini yo'qotish xavfi bilan bog'liqdir. Respublikamizning strategik yo'nalishi jamiyat va fan oldiga ishlab chiqarishning muntazam rivojlanishini ta'minlaydigan yangicha iqtisodiy munosabat va g'oyalarni qaror toptirish, iqtisodni boshqarishni tubdan qayta isloh qilish, yangicha xo'jalik yuritish usullarini doimo izlab topish va uni amaliy kundalik hayotga tadbiiq qilishni talab qilmoqda. Bu quyidagilarni talab etadi:

- Moddiy ishlab chiqarish sohasiga ko'proq ishbilarmon tadbirkor va bilimdon kishilarni jalb etish;
- Menedjer, marketing, tadbirkorlik va bozor iqtisodiyoti sohasi bo'yicha, turli mutaxassislar uchun doimo har tomonlama yangi bilim berishni keng tadbir-choralarini amalga oshirish;
- Hozirgi bozor iqtisodiyoti muammolarini yechadigan har xil mutaxassislarni tayyorlash;
- Ishlab chiqarish jarayonlarini raqobatga chidamlilik qilib tashkil etish;
- Mulkning aksariyat qismini davlat tasarrufidan chiqarish; turli hil mulkchilik shakllarini joriy qilishni tezlashtirish;

- Joylarda mahsulotlarni qayta ishlaydigan kichik korxonalar tashkil etish;
- Shaxsiy yordamchi xo'jalikni yanada rivojlantirish;
- Xususiy mulkchilikka keng imkon berish;
- Aktsionerlik uyushmalarini tashkil etish;
- Birgalikda aralash korxonalar qurish yo'liga o'tish;
- Ijara, pudrat, dehqon (fermer) xo'jaligi ko'rinishlaridagi xo'jalik yuritish usulini qo'llashni yanada rivojlantirish;
- Mehnat intizomini mustahkamlash;
- Bozor iqtisodiyoti sohasidagi strategik yo'nalishlar siyosatini tartibga solib, boshqarish yo'lini takomillashtirib borish;
- Chet el munosabatlarini mustahkamlagan holda ularning kapitallaridan unumli foydalanish;

– Moliya-kredit, soliq va bank ishlarini takomillashtirish va x.k.

Biznes-biror faoliyat (ish) yuzasidan bo'lgan munosabat, aniqrog'i ishbilarmonlarning iqtisodiy munosabatlaridir.

Biznesning uch turi mavjud:

1. savdo - vositachilik
2. ishab chiqarish biznesi
3. xizmat ko'rsatish asosidagi biznes.

Ishlab chiqarish biznesida ularning ikki turi ajratiladi: [1]

1. Traditsion turdagi tadbirkor. Bunday tadbirkor har doim talab qilinadigan mahsulotni ishlab chiqaradi.

2. Novator - tadbirkor. U yangi texnologiyalardan foydalanish asosida ixtirolarni ishlab chiqarishga qo'llaydi va avval ma'lum bo'lgan tovarlarni ishlab chiqarishni yangi usullar yordamida amalga oshiradi. Bunda yangi ishlab chiqarishlar, tarmoqlar yaratilishi mumkin. Biznes - munosabat sifatida bir qator belgilarga ega: biznesmenlar o'z manfaatlariga ega, foyda olishga intiladi, hatto xatarli ishga qo'l urishga ham tayyor, tashabbuskor, ishning siru-asrorlarini biladigan, o'zaro iqtisodiy aloqalar madaniyatini egallagan bo'ladilar. Ularning aloqalari hamma ishtirokchilar uchun naf keltiradi. Biznesmen– kapital egasi, mulkdor, mulkini ko'paytirishga intiluvchi shaxs. Biznes - bu ruhsat etilgan, jamiyat a'zolariga naf keltiruvchi faoliyat bilan shug'ullanib, pul daromad topishni bildiradi. Biznes keng ma'nodagi qonuniy yo'l bilan daromad topishga qaratilgan faoliyatdir. Biznesning mohiyati ayriboshlashdadir. Pulni tovarga va yanada ko'proq pulni, ya'ni foydasi bilan qaytgan pulni tovarga ayriboshlash biznesning mohiyatini ko'rsatadi: Madaniylashgan bozor iqtisodiyoti pul topishning g'ayri qonuniy usullarini, ya'ni qalloblik, tovlamachilik, poraxo'rlik, o'g'rilik, tilamchilik, bosqinchilik, giyohvand (narkotik) moddalar bilan shug'ullanib pul topish kabilarni xaqiqiy biznes tan olmaydi. Ammo ijtimoiy hayotda g'ayri qonuniy yo'l bilan pul topish uchrab turadi, lekin bu bozor munosabati qonunlari bilan bog'liq

emas. Biznes ishbilarmonlik munosabati sifatida o'z sub'ektlari (ishtirokchilari)ga ega, ya'ni yakka tartibda biznes bilan shug'ullanuvchi kishilar, tadbirkorlar jamoasi va uyushmasi, yakka iste'molchilar birlashmalari va nihoyat, davlatning iqtisodiy idoralariga ega. Tadbirkorik to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Qonunining «Tadbirkorlik sub'ektlari» deb atalgan 4-moddasida biznesning (tadbirkorlikning) sub'ektlari deb quyidagilar ko'rsatilgan:

- Xususiy tadbirkorlar;
- Tadbirkorlar jamoasi va tadbirkorlik assotsiatsiyasi;
- Mahsulot (xizmatlar, ishlar)ni iste'mol qiluvchi yoki ulardan foydalanuvchi alohida va ko'pchilik (jamo) shaklidagi iste'molchilar va shuningdek iste'molchilar uyushmasi va assotsiatsiyalari;
- Kontrakt asosida yollanib mehnat faoliyatini amalga oshiradigan xodimlar va kasaba uyushmalari;
- Bitim tuzishda to'g'ridan-to'g'ri ishtirok etuvchi davlat, tuzilmalari (tadbirkorlarga hukumat buyurtmalarini berishda, baho belgilashda, maxsus ishlar va boshqalarni bajarishda imtiyozlar xajmini, tartibini aniqlashda).

Davlat tuzilmalari (organlari) ishbilarmonlar munosabatlariga, ularni qonuniy asosda biznesni amalga oshirishni himoya qilish, kafolatlash maqsadida salbiy (aks) ta'sir ko'rsatish ham mumkin. [2]

Bozor iqtisodiyotida brokerlar, dilerlar, marketologlar, bankirlar, moliyachilar, ma'muriy rahbarlar faol ishtirok etadilar.

Tadbirkorlik ob'ekti bo'lib ishlab chiqarish omillarini samarador kombinatsiyasini oqilona ishlab chiqish va natijada maksimal darajada daromad olish hisoblanadi. Biznesga bozor orqali talab-ehtiyojni qondiruvchi faoliyat ham kiradi. Iste'molchilar (xaridorlar)ning biznesda ishtirok etishdan manfaati tovar va xizmatlarni sotib olishlaridir. Tadbirkorlik biznesidan farqliroq iste'molchi biznesida hamma fuqarolar qatnashadi, ularning talab-ehtiyojlarini bozor orqali qondirish zarurati faol tadbirkorlikni talab qiladi. Tadbirkorlik biznesning bir qismi, u tovarlar ishlab chiqarish va xizmat turlarini ko'rsatish yo'li bilan daromad topishdir. Biznesga tadbirkorlikdan tashqari boshqa yo'l bilan, masalan pul yoki qimmatbaho buyumlarni bankka qo'yib, daromad topish yoki ijaraga berib pul topish kabilar kiradi, lekin bu faoliyat sohalarida yaratuvchilik yo'q, ya'ni hech bir narsani yaratmay, u boylikdan boylik undirishdan iborat xolos. Biznes munosabatining ikkita asosiy talabi bor. Birinchidan, biznes ishtirokchilari suverenitetga, mustaqillik, erkinlikka ega bo'lishlari shart. Ammo bu biznes sub'ektlarining mustaqilligi bilan cheklanmaydi, balki har bir sub'ektning boshqa sub'ekt, ya'ni o'zi aloqa qiladigan sub'ekt manfaatlari bilan hisoblashish, uning niyatlarini va xatti - xarakatlarini bilish va to'g'ri tushunishni ham talab qiladi. Sub'ektlarning biznes yuzasidan bo'lgan munosabatlari belgilangan tartib-qoidalar doirasida bo'ladi va buni davlat nazorat qiladi. Ikkinchidan, biznes

aloqlaridagi sub’ektlar manfaatlarining murosali munosabatda bo’lishi talab qilinadi. Murosa ish yuzasidan bir-biri bilan aloqa qiluvchilar o’zaro majburiyatlarini kanda qilmay bajarishlarini, xatti-xarakatlari har ikki tomonga zarar keltirmasligini, ularning suvereniteti buzilmasligini taqozo etadi. Garchi nazariy jihatdan biznes va tadbirkorlik tushunchalari o’rtasida farq bo’lsada, biroq kundalik xayotda biznes bilan shug’ullanuvchi barcha kishilar tadbirkor deb hisoblanadi. Bu tushunchalar sinonim sifatida ishlatiladi. Ayrim xollarda ular o’rtasida farq ajratilmaydi, ba’zi holatlarda ham ikkala so’z ham ishlatiladi. Balki bu tushunchalar o’rtasida farq va o’xshash tomonlari ham bor. Buni biz quyidagi fikrlardan bilamiz. Kichik biznesda, butun bozor iqtisodiyoti singari uchta asosiy jarayon amal qiladi va unda uch xil tabaqadagi shaxslar ishtirok etadi. ularning tavsiloti quyidagi jadvalda keltirilgan. Yakka xolda tadbirkorlikda, mikrofirmalar, kichik korxonalarda tadbirkor, biznesmen va menedjer bitta shaxs sifatida namoyon bo’ladi. Tadbirkorlar yangi korxona yaratadi, unda o’zi biznes bilan shug’ullanadi va uning o’zi menedjerlik vazifasini bajaradi. Shunday qilib, tadbirkor o’zining shaxsiy vazifalarini boshqarish bilan bir vaqtda boshqa birovlarining ishlarini, vazifalarini ham ya’ni mayda tovar ishlab chiqaruvchilik, kapitalist mulk egasi, korxona boshqaruvchisi va x.k. vazifalarni ham bajaradi. Lekin o’z shaxsiy faoliyatining rivojlanishi, ishlab chiqarish xajmini ko’payib borishi bilan, ish xajmini o’sishi va kapitalini ko’payishi, boshqarish ishlarni qiyinlashuvi sababli biznesmen va menedjerlarni ishga qabul qilishiga to’g’ri keladi. Bu erda ko’ramizki, bozor iqtisodiyoti ishtirochilari orasidagi farq yaqqol ko’rinadi. Demak, biznes - pul topish yo’lidagi xarakat, boylikni, mulkni oshirishga intilish bo’lsa, tadbirkorlik - bu ixtiro etish, ishlab chiqarish omillaridan oqilana foydalanish yordamida unga o’xshash bo’lmagan yangilikni yaratish va amalga oshirish yoki eskisini yo’qotib, takomillashtirib ishlab chiqarishni qayta qurish, ya’ni novatorlik. Korxona faoliyatini muvoffaqiyatli olib borishi uchun biznesmen ko’pgina sifatlarga ega bo’lishi kerak: [3]

- O’z soxasini bilimdoni bo’lishi;
- Iqtisodiyot asoslarini bilishi;
- Huquqiy tarbiyachi bo’lishi;
- Psixolog;
- Kompyuter texnikasini bilishi;
- Chet tilini bilishi va x.k.lar.

Xulosa:

Shunday qilib, biznes faoliyati bozor iqtisodiyotining asosiy bo’g’ini bo’lgan holda bozor xo’jaligi tizimi tufayli tarkib topgan. Bozor iqtisodiyotidagi evolyutsion o’zgarishlar biznes faoliyatini iqtisodiy tashkil etish shart-sharoitlarini ham o’zgartirib boradi. Ularning maqsadlari har xil. Biznesning maqsadi, odatda foyda olish va uni barqaror xolga keltirish, foydani muttasil oshirib borish va boyib ketish, foyda hisobiga

kapitali kupaytirishdir. Bunday foyda biznesning keyingi rivojini va ijtimoiy talablarini qondirishga qaratilgan bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Qosimova Tadbirkorlik va biznes asoslari Toshkent-2019[1]
- 2.H.Hamrayev Tadbirkorlik asoslari Toshkent-2019[2]
- 3.Lawrence Mensah Akwetey. Business administration for students and managers//Sotsis. – 2011[3]
- 4.Robert C.Appleby. Modern business administration. Manual.– M: Gardarika, 2009[4]